

اندیشه‌های

علامه
در المیزان

محمد بید هندی

عضو هیات علمی دانشگاه اصفهان

۱. خلاصه طرح پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
این طرح با روش جدیدی، به جمع‌آوری و تحلیل اندیشه‌های مرحوم علامه طباطبایی خواهد پرداخت.

اندیشه‌های بلند علامه در آثار ارزشمند ایشان و به خصوص در تفسیر گرانسنگ المیزان به صورت پراکنده ولی کاملاً منسجم و هماهنگ وجود دارد و در یک حرکت گسترده لازم است استخراج شده و در اختیار جهان اسلام قرار گیرد.

با توجه به اینکه «جامعه امروز به سمت همان سر منزلت پیش می‌رود که او در اندیشه بلند خود آن را می‌دید و به سوی آن برمی‌انگیخت»^۱ و با توجه به اینکه طبق تحقیقات انجام شده و به اعتراف اساتید و دانشمندان صاحب نظر، هنوز در این زمینه هیچ‌گونه اقدام اساسی صورت

نگرفته است، برای نخستین بار این طرح بنا دارد اندیشه‌های ناب این مرد فرزانه را که همان تفکر اسلام ناب محمدی ﷺ است استخراج کرده و متناسب با مسایل مطرح در جامعه، به خصوص متناسب با نیازهای نسل جوان به نشر و چاپ آنها پردازد؛ و در صورت امکان با حمایت اساتید اهل فن و دست اندرکاران امور فرهنگی به چند زبان زنده دنیا ترجمه کرده و به چاپ برساند.

۲. ضرورت اجرای طرح

پرواضح است که هر نسلی زبان مخصوص به خود را دارد و هرگز نمی‌توان با یک زبان، مبانی دینی و ارزش‌های الهی را برای هر نسلی و در هر عصری مطرح کرد. فی‌المثل تاکنون حدود ۳۹۰۰ تفسیر بر قرآن کریم نوشته شده است که ۳۳۰ دوره کامل آن در مراکز قرآن پژوهشی کشور ما موجود است. ۲ سؤالی که در اینجا مطرح است، این است که آیا کثرت این تفاسیر ما را از تألیف و ارایه تفاسیر جدیدتر بی‌نیاز خواهد کرد؟ پاسخ این سؤال البته منفی است.

بنابراین از آنجایی که با گذشت زمان سؤالات جدیدی مطرح می‌شود، مسلماً باید پاسخ‌های متناسب با نیازهای عصر تهیه شود.

ما معتقدیم کامل‌ترین و آخرین تفسیر معتبر موجود در جهان اسلام که در میان اندیشمندان شیعه فصل الخطاب و در میان اهل سنت جای خود را باز کرده، تفسیر ارزشمند المیزان است. تفسیری که به گفته بسیاری از اندیشمندان معاصر، یک قرن باید بگذرد تا ارزش آن معلوم شود.

مرحوم استاد مطهری در این باره می‌فرمایند:

تفسیر المیزان همه‌اش با فکر نوشته نشده، من معتقدم که بسیاری از این مطالب از الهامات

غیبی است، کم‌تر مشکلی در مسایل اسلامی و دینی برایم پیش آمده که کلید حل آن را در تفسیر

المیزان پیدا نکرده باشم. ۳.

برتری و جامعیت المیزان نه تنها توسط دانشمندان شیعی که توسط دانشمندان اهل سنت نیز

گوشزد شده است، دکتر فهد بن عبدالرحمن رومی یکی از نویسندگان معاصر اهل سنت در باره

المیزان می‌گوید: «فهو (المیزان) من احسن التفاسیر فی العصر الحدیث. ۴»

در اینجا به اختصار به مواردی که ضرورت اجرای این طرح را می‌رساند، اشاره خواهیم کرد.

۱. جامعیت و نبودن تفسیر المیزان؛

۲. مهجوریت اندیشه‌های علامه طباطبایی؛
 ۳. پراکندگی اندیشه‌های علامه طباطبایی در المیزان؛
 ۴. تشویق مراکز قرآن پژوهشی و اعلام همکاری در این زمینه؛
 ۵. تأکید دانشمندان قرآن پژوه در باره ضرورت شروع این کار؛
 ۶. لزوم ارایه پاسخ‌های درست و متقن به شبهات عصر حاضر؛
 ۷. قابل استفاده نبودن المیزان به صورت کنونی برای دانشگاهیان و به خصوص دانشجویان؛
 ۸. مقبولیت آرا و اندیشه‌های مرحوم علامه در جامعه اسلامی ما؛
 ۹. همسویی اندیشه‌های علامه طباطبایی با مبانی انقلاب اسلامی.
- رهبر انقلاب درباره اندیشه‌های علامه می‌فرمایند:

«جامعه امروز به سمت سرمنزلی پیش می‌رود که او در اندیشه بلند خود آن را می‌دید... استاد علامه بزرگوار ما، باید با گسترش میراث فرهنگی گرانبهایی که گردآورده و اندوخته بود در جامعه حاضر و شاهد بماند و سرانگشت اشارت او، راه درست را به همه راهروان بیاموزد. این مهم بر عهده دانش پژوهان و معرفت پروران است...»

۳. هدف اجرای طرح

هدف اصلی و محوری این طرح، پاسخ به سؤالات و شبهاتی است که به نحوی ارتباط با دین مقدس اسلام دارد.

به جرأت می‌توان گفت که علی‌رغم نغمه‌های ضد دینی موجود در گوشه و کنار جهان، قرن حاضر، قرن رویکرد بشر به دین، به شمار می‌رود.

نکته مهم‌تر اینکه عصر حاضر، عصر احیای تفکر اسلامی و گسترش اندیشه‌های اسلامی نیز به شمار می‌رود. بر این اساس طبیعی است بسیاری از مسایل و مباحثی که از قبل مطرح نبوده، امروز خود را نشان دهند.

مرحوم علامه طباطبایی (ره) با تألیف تفسیر قیّم المیزان، نقطه عطفی در اندیشه دینی و اسلامی محسوب می‌شود، همان‌گونه که در میان اهل سنت سید جمال الدین اسدآبادی و

محمد عبده (صاحب تفسیر المنار) تا حدودی توانسته‌اند چنین نقشی را ایفا کنند.

هدف ما از اجرای طرح اندیشه‌های علامه این است که اندیشه‌های این مرد بزرگ را که چونان دری گرانها در صدف باقی مانده است، احیا نموده و در دسترس طالبان قرار دهیم. به عبارت دیگر هدف این طرح آن است که با محور قرار دادن افکار و اندیشه‌های متقن و مستدل علامه، به بخشی از نیازهای عصر حاضر به خصوص نسل جوان به زبان متناسب با آنها پاسخ مثبت و در خور دهد.

۴. خلاصه‌ای از اهداف طرح

۱. بررسی و تحلیل و تصویب و ارایه اندیشه‌های علامه مطابق با نیازهای فکری عصر جدید؛
۲. پاسخ به برخی شبهات فکری نسل جوان؛
۳. ایجاد زمینه مناسب برای دسترسی به معارف المیزان؛
۴. ایجاد زمینه مساعد برای ترجمه و نشر المیزان به صورت موضوعی؛
۵. تهیه و تدوین جزواتی جهت دسترسی علاقمندان به المیزان.

۵. ضرورت تفکیک طرح‌ها

تفسیر المیزان اقیانوسی ژرف و گسترده است که در دل خویش گوهرها و ذخایر متنوع دارد. تنوع آن به اندازه گوناگونی ابعاد بشری و تعالیم آسمانی است: فلسفه، عرفان، کلام، فقه، اخلاق، اقتصاد، سیاست، فرهنگ، حقوق، دین‌شناسی، طبیعت‌شناسی، قرآن‌شناسی، انسان‌شناسی و جز اینها، هر کدام بحث‌هایی را به خود اختصاص داده است که موشکافی تمامی این مباحث، برخورداری از توانایی‌هایی را لازم دارد که از عهده یک فرد برآمدنی نیست، گذشته از آنکه حجم کار نیز بسیار گسترده و وسیع است. بنابراین ضرورت دارد موضوعات تحقیقی، دقیقاً تفکیک و از یکدیگر متمایز شود تا تبیین محقق، صرفاً متوجه یک مطلب شود و بالطبع تحلیل دقیق‌تری از آن ارایه گردد و نقاب از چهره آن معانی بلند و زیبا، زینده‌تر و شایسته‌تر برداشته شود.

ثانیاً هر کدام از طرح‌های مزبور، محقق آشنا به آن علم را می‌طلبد. بی تردید کسی که درباره آیات الاحکام و نظرات فقهی بحث می‌کند، لازم است اطلاعات فقهی داشته باشد. نظرات فلسفی علامه برای کسی قابل فهم است که آشنا به مسایل فلسفی باشد. آرای کلامی و دین‌شناسی را فردی آگاه به مسایل کلامی قدیم و جدید می‌تواند دنبال کند و همچنین نظرات لغت‌شناسی و بلاغی ایشان را افراد مسلط به ادب و لغت عرب قادراند تفهم کنند و نیز سایر موارد.

با توجه به نکات یاد شده تفکیک و ریز شدن موضوعات تحقیقی بنابر تخصص محققان، بسیار ضروری است. طرح‌های پیشنهاد شده از سوی هر فرد با توجه به رشته و گرایش خاص تحصیلی آنان بوده است. همان‌گونه که مستحضرید گرایش‌های مختلف رشته الهیات عبارت‌اند از: فلسفه و کلام اسلامی، علوم قرآنی و حدیث، فقه و مبانی حقوق اسلامی، ادیان و عرفان و تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، که تخصص و اطلاعات و توانایی افراد در رابطه با موضوع پیشنهادی رعایت شده است.

۶. روش تحقیق و متدلوژی مورد استفاده در طرح

با توجه به تحقیقاتی که در این زمینه به عمل آمد، مقرر گردید که اندیشه‌های مرحوم علامه در چند محور کلی مورد بحث و کاو قرار گیرد، به گونه‌ای که برخی از این محورها خود می‌تواند دارای فصول متعددی باشد. محوره‌های مورد بحث که هر کدام می‌تواند یک بخش از یک کتاب را به خود اختصاص دهد عبارت‌اند از:

۱. فلسفه و دین
 ۲. فلسفه دین
 ۳. مسایل اجتماعی
 ۴. اندیشه‌های کلامی
 ۵. اندیشه‌های فلسفی با تأکید بر شناخت‌شناسی
 ۶. قرآن پژوهشی
 ۷. حدیث پژوهشی
 ۸. اخلاق پژوهشی
 ۹. نوادر آرای تفسیری
 ۱۰. فقه پژوهشی و حقوق
 ۱۱. فلسفه تاریخ
- متد تحقیق ما در این طرح بدین صورت است که به تعداد بخش‌های مورد تحقیق، «پرونده علمی» تشکیل می‌شود، بدین صورت که با مطالعه دقیق و کارشناسانه متن عربی المیزان به همراه ترجمه آن و با استفاده از دیسکت‌های موجود که به نمایه‌پردازی اندیشه‌های مرحوم علامه پرداخته است، تمام مطالب مربوط به هر بخش فیش‌برداری شده و به پرونده مربوط به خود

انتقال یابد. در این صورت می‌توان با تقسیم مجلدات المیزان بین پژوهشگران و با استفاده از دیگر کتب مرحوم علامه با سرعت بیشتری به موضوع بندی و نمایه سازی دقیق پرداخت؛ و اطمینان حاصل کرد که تمام مطالب مربوط به هر پرونده استخراج شده باشد.

بعد از انجام مرحله اول کار که «پرونده سازی» نامیده می‌شود، نوبت تحلیل و تجزیه آن پرونده می‌رسد که در این صورت به سهولت می‌توان به اصل رأی ایشان پی برد و با قطعیت آن را اعلام کرد، سپس به چند زبان زنده دنیا ترجمه کرده و در اختیار طالبان قرار داد.

خوشبختانه مدتی است پژوهش در بخشی از محورهای فوق الذکر مانند: فلسفه و دین، فلسفه دین و فلسفه اخلاق و... در گروه الهیات دانشگاه اصفهان با همکاری معاونت پژوهشی شروع شده است که امید است با عنایات حضرت حق و همکاری دیگر اندیشمندان و قرآن پژوهان بتواند به نتایج و اهداف ارزشمند خود برسد. ان شاء الله.

۱. از فرمایشات مقام معظم رهبری به مناسبت اولین سالگرد رحلت مرحوم علامه (ره).
۲. مجله بینات شماره ۸، ص ۵۳.
۳. یادنامه علامه طباطبایی، ۱ / ۲۰۰، انتشارات موسسه تحقیقات و مطالعات فرهنگی، ۱۳۶۲ ش.
۴. اتجاهات التفسیر، ۱ / ۲۴۹.
۵. از بیانات مقام معظم رهبری به مناسبت اولین سالگرد رحلت مرحوم علامه (ره).